

ZDENĚK ČERMÁK, MARTIN HAMPL, JAN MÜLLER

SOUČASNÉ TENDENCE VÝVOJE OBYVATELSTVA METROPOLITNÍCH AREÁLŮ V ČESKU: DOCHÁZÍ K VÝZNAMNÉMU OBRATU?

Z. Čermák, M. Hampl, J. Müller: *Contemporary tendencies of population development of metropolitan areas in Czechia: is an important turn coming?* – Geografie–Sborník ČGS, 114, 1, pp. 37–51 (2009). – Population development of metropolitan areas in Czechia displays in recent years a certain turn – since 2002 these territorial units have been growing again and increasing their share on the population of the country. However, when compared with the long-term development, those changes are rather insignificant. Their explanation comes mainly from the regional economic differentiation dating from the first decade of the transformation period. There is a dominant influence of international migration, whereas migration mobility of domestic population remains still at a low level.

KEY WORDS: metropolitan areas – population and economic growth – migration – geographical diffusion.

Príspevek byl vypracován s finanční podporou Výzkumného záměru MŠMT MSM0021620831 a projektu č. 2D06012 „Sociálně prostorová diferenciacie obyvateľstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky“ financovaného MŠMT ČR.

Úvod

Zásadní společenské změny, ke kterým docházelo po roce 1989, se významně promítly i do vývoje geografické organizace společnosti. Charakteristický byl rozvoj selektivních procesů v územní distribuci ekonomiky a zprostředkovaně i v sociální úrovni regionálních komunit s dominantní orientací k prohlubování jak společenských, tak i územních nerovnoměrností. Tyto tendence byly snadno předpověditelné, neboť byly zákonitou reakcí na předchozí dlouhodobé nivelizační úsilí tzv. socialistického plánování, úsilí spojeného s preferováním určitých ideologických, přinejmenším diskusních principů, před principy ekonomické efektivity. Přestože výrazná vývojová dynamizace, kterou přinesla společenská transformace, měla v řadě ohledů integrální charakter, byl vývoj v dílčích funkčních sférách více či méně zbrzděný, resp. deformovaný. Z hlediska geografické organizace společnosti to platí v prvé řadě o vývoji rozmístění obyvatelstva, tj. zejména o vývoji bytového fondu a intenzitě i směrové orientaci migračních toků. Přestože očekávaný nástup suburbanizačních procesů nastal, byla jeho dynamika zpočátku poměrně nízká a nepostačila k nahrazení migračních ztrát největších center, takže za celá 90. léta minulého století podíl metropolitních areálů na populaci státu mírně poklesl. Nárazové omezení až zrušení státních dotací bytové výstavby na jedné straně a zároveň zachování regulace nájemného na straně druhé vedlo k dramatickému poklesu intenzity bytové výstavby i migrační mobility obyvatelstva a k „otočení“ migračních toků proti sídelní i regionální hierarchii (podrobněji viz Čermák 2001, Hampl

1999). Při užití terminologie fázování urbanizačního procesu (Berg van den et al. 1982 nebo Champion 2001) by se vlastně jednalo o souběh kontraurbanizace a suburbanizace při převaze prvního typu tendencí. Ekonomické, ale i celospolečenské důsledky těchto skutečností byly (a dosud jsou) závažné, neboť došlo k výraznému omezení prostorové mobility pracovní síly. Tím byl do značné míry „stabilizován“ jak prostorový vzorec diferenciací v úrovni neza-městnanosti, tak i vzorec poptávky po pracovní síle s nepříznivými dopady na výkonnost a disciplínu zaměstnanců.

Teprve v posledních letech můžeme zaznamenat obrat v migračních procesech, a proto i celkových změnách geografické distribuce obyvatelstva. Tento obrat nelze však zatím hodnotit jako významově zásadní. To vyplývá především z porovnání dlouhodobých a současných tendencí v geografickém rozmístění obyvatelstva, z porovnání, které může nejlépe charakterizovat širší rámec pro posuzování proměn tendencí v transformačním období v kontextu přechodu od industriálních forem rozvoje k formám rozvoje postindustriálního. Z hlediska aktuálního vývoje je pak nezbytné postihnout širší souvislosti i podmíněnosti tendencí v územní distribuci obyvatelstva, a tedy v první řadě soulad, resp. nesoulad jejich orientace s územním vývojem ekonomiky. Přestože je oprávněné konstatovat relativní souhlasnost obou typů tendencí v prvních letech nového století, je zřejmé nejen opožďování změn sídelní diferenciací za diferenciací ekonomickou, ale i dosud značné přetrvávání nízké mobility pracovních sil. To mohou potvrdit hlubší analýzy růstu obyvatelstva metropolitních areálů podle složek populačního vývoje s důrazem na úlohu zahraniční imigrace. Specifická pozornost je dále věnována geografické diferenciaci (difuzi) v nástupu i dynamice výše zmíněného obratu v tendencích distribuce obyvatelstva a dynamice suburbanizačního procesu. Popsané tematické zaměření tohoto příspěvku charakterizuje i strukturu a posloupnost dalšího sledování.

V rámci úvodní části uvádíme konečně i několik stručných metodických poznámek. Na prvním místě je nutné specifikovat sledované jednotky, tj. metropolitní areály a jejich jádrová města. Celkem je sledováno 11 nejvýznamnějších center našeho osídlení, center s populační velikostí zhruba 100 tisíc a více a s dostatečným regionálním i kvalitativním/funkčním významem: krajská města bez Karlových Varů a Jihlavy. V tomto případě je zohledněna i diskontinuita velikostní diferenciací našich středisek a odpovídající poměrně významný rozdíl mezi 11. a 12. střediskem (viz např. ukazatel kvalitativně zohledněné komplexní velikosti k roku 2001, Hampl 2005, s. 75, tab. 31). Vymezení celých metropolitních areálů, a tedy i metropolitních zázemí bylo ztotožněno s okresy z důvodu dosažitelnosti potřebných ekonomických dat (tzv. ekonomický agregát – viz Hampl 2005). V pěti případech se jedná pouze o okres příslušného krajského města (České Budějovice, Hradec Králové, Pardubice, Olomouc a Zlín), ve třech případech o spojení velkoměstského a „venkovských“ okresů (Praha, Plzeň, Brno). K Ostravě byly pak připojeny okresy Frýdék Místek a Karviná, k Ústí nad Labem alespoň okres Teplice a k Liberci okres Jablonec nad Nisou. Všeobecně se tedy jedná jen o přibližně a spíše úzce pojaté vymezení metropolitních areálů, které však pro záměry tohoto sledování je vyhovující (důraz na vývojové tendence). Vzhledem k nedávným, byť vcelku nevýznamným změnám v administrativním vymezení okresů je však nutno pracovat se dvěma soustavami těchto jednotek – vymezení k 1.3.2001 a vymezení současné.

Pokud jde o primární datové zdroje, mají klíčový význam informační báze Českého statistického úřadu, a to jednak výsledky cenzů v roce 1991 a v roce 2001 (nejen o obyvatelstvu) a jednak údaje průběžné evidence obyvatelstva.

Spolehlivost těchto dat je relativně vysoká, i když při každém sčítání jsou zjišťovány určité rozdílnosti. Ty jsou pak dodatečně „sřazovány“ úpravou roční bilance za cenzovní rok, což snižuje vypovídací kvalitu těchto dat. Navíc k roku 2001 došlo i k technickým změnám způsobu evidence a k změně definice zahraničních migrantů. Podstatně horší je ovšem situace v evidování zahraniční migrace a to speciálně vystěhovávání z Česka (viz např. Drbohlav 2001, Bartoňová 2007). Nedostatečné jsou informace o ekonomickém vývoji, kde převažují charakteristiky parciálního typu (míra nezaměstnanosti, počet podnikatelů atd.) a kvalita agregátních ukazatelů typu (regionálního) HDP je problematická (tzv. výpočet „shora“ – Chlad 1998). V tomto případě byl proto použit „ekonomický agregát“ definovaný jako součin počtu obsazených pracovních příležitostí a průměrných mezd zaměstnanců, který lze ovšem stanovit pouze k datu cenzů (podrobněji viz Hampl 2005).

Dlouhodobý a současný vývoj metropolitních areálů

Transformační období přináší zásadní vývojové změny dvojího druhu. Za prvé jsou rozvíjeny procesy nápravného typu, které jsou reakcí jak na předchozí nivelizační orientaci vývoje, tak na vytvořené nevýhodné rozmístění ekonomiky i obyvatelstva. Za druhé dochází k principiální proměně kvalitativních forem rozvoje odpovídající přechodu z industriálního stádia do stádia postindustriálního. Oba druhy změn se pochopitelně kombinují, doplňují a možno říci i vzájemně umocňují. Z pohledu geografické organizace společnosti, a zvláště z pohledu územní distribuce obyvatelstva, resp. bydlení, jsou ovšem významově primární změny druhého druhu. Všeobecně totiž platí, že dynamika koncentračních procesů se v případě obyvatelstva v postindustriální fázi výrazně snižuje a postupně se i více méně zastavuje. V některých kratších obdobích se dokonce prosazují i dekoncentrační tendence. Všechny tyto skutečnosti dokládají snižování významu koncentrace obyvatel, resp. postupnou ztrátu integrální povahy procesu geografické koncentrace: relativní stabilizace územní distribuce obyvatelstva, doznívání koncentračních tendencí v distribuci pracovních příležitostí, ale pokračování koncentrace ekonomiky a zároveň zvyšování významu nejvíce koncentrovaných – kvartérních – funkcí. V případě vývoje rozmístění obyvatelstva jsou tedy v podstatě ukončovány „kvantitativně“ významné tendence. Jedinou výjimkou jsou – alespoň v počátečních etapách postindustriálního období – pouze suburbanizační procesy, které v podstatě souvisejí s formováním center nadnodálního měřítká, tj. metropolitních areálů. Avšak i tyto procesy měly a mají rozsah a dynamiku řádově nižší než klasické koncentrační procesy v industriálním stádiu vývoje.

Dokladem uvedených charakteristik jsou údaje shrnuté v tabulce 1. Významný růst podílu metropolitních areálů na populaci žijící na území Česka byl realizován v letech 1869–1950, v následujících desetiletích byl výrazně zpomalen a v 90. letech minulého století docházelo již k snižování – byť jen mírnému – tohoto podílu. Od roku 2003 sice opět dochází k jeho zvyšování, avšak k zvyšování nevýznamnému. V úrovni celkového hodnocení distribuce obyvatelstva mezi metropolitními a nemetropolitními areály je proto oprávněné konstatovat relativní ukončení koncentračních procesů a stabilizaci dosažené územní diferenciaci. To ovšem nevyklučuje krátkodobé „rušivé“ tendence, ať již s koncentrační nebo dekoncentrační orientací. Tohoto typu byl i vývoj v 90. letech minulého století nebo naopak vývoj současný. Samotný suburbanizační proces je pak v prvé řadě procesem v rámci metropolitních areálů a nemá tu-

Tab. 1 – Dlouhodobý vývoj obyvatelstva metropolitních areálů (1869–2008)

Rok	Počet obyvatel (v tis.)			Podíl na populaci českých zemí (%)		
	Celkem	Jádra	Zázemí	Celkem	Jádra	Zázemí
1869	1 832,1	607,2	1 224,9	24,24	8,04	16,20
1890	2 404,3	971,0	1 433,3	27,75	11,21	16,54
1910	3 234,4	1 534,5	1 699,9	32,09	15,22	16,87
1930	3 837,9	2 024,1	1 813,7	35,96	18,96	17,00
1950	3 633,3	2 130,4	1 502,8	40,84	23,95	16,89
1961a	3 986,4	2 340,5	1 646,9	41,65	24,45	17,20
1961b	4 043,6	2 342,0	1 701,6	42,25	24,47	17,78
1970	4 242,0	2 495,3	1 746,7	43,25	25,44	17,81
1980	4 490,1	2 688,4	1 801,6	43,63	26,12	17,51
1991	4 543,9	2 780,7	1 763,2	44,11	26,99	17,12
2001	4 476,0	2 691,5	1 784,5	43,75	26,31	17,44
2003	4 462,7	2 666,6	1 796,1	43,74	26,14	17,60
2008	4 584,0	2 705,9	1 878,0	44,16	26,07	18,09

Poznámky: Je sledováno 11 metropolitních areálů v jejich užším vymezení podle okresů (podrobněji viz textová část): Praha s okresy Praha-východ a Praha-západ, okres České Budějovice, Plzeň s okresy Plzeň-jih a Plzeň-sever, okresy Ústí n. L. + Teplice, Liberec + Jablonec n. N., Hradec Králové, Pardubice, Brno + Brno-venkov, Olomouc, Zlín a Ostrava + Frýdek Místek + Karviná. Hlavní centra – krajská města – v těchto areálech jsou kvalifikována jako jádra, ostatní části pak jako metropolitní zázemí. Vzhledem k územním změnám okresů v nedávné době se údaje vztahují pro období 1869–1961a k okresům ve vymezení k 1.3.2001, pro období 1961b–2008 k okresům v současném vymezení (rozdíl v populační velikosti v roce 1961 celého souboru je pouze 1,4 %). Jádra – 11 vybraných měst – jsou sledována v obdobných vymezeních, která jsou však téměř totožná (rozdíl méně než 0,1 % k roku 1961). Vzhledem k poměrně širokému vymezení samotných měst nejsou důsledky suburbanizace v meziválečném období zřetelné (růst příměstských a později administrativně připojených obcí zvláště v případě Prahy).

Prameny: Výsledky příslušných cenzů a pro rok 2003 a 2008 (vždy k 1.1.) údaje průběžné statistiky ČSÚ, Praha.

díž podstatný dopad na redistribuci obyvatelstva v celém národním systému osídlení. Zvýšený význam populačního růstu v zázemí hlavních center je zároveň i důležitým rozdílem koncentrační orientace v industriálním a v postindustriálním období v našich podmínkách. Zatímco v éře klasické urbanizace byla hlavním cílem koncentrace velká města, pak v současném období to jsou právě jen jejich zázemí. Je ovšem nutno poznamenat, že uvedený závěr je poněkud zjednodušující, neboť nástup suburbanizace byl ve vyspělých zemích realizován již v pozdějších fázích industriálního období. To omezeně platí i pro vývoj v našem prostoru, kde zejména v pražské metropolitní oblasti byla intenzivní suburbanizace rozvinuta již v meziválečném období. Údaje v tabulce 1 tuto skutečnost však nezachycují v důsledku pozdějšího administrativního rozšíření Prahy, Brna i dalších měst, právě o nejvýraznější růstovou suburbanizační zónu.

Narozdíl od postupného tlumení koncentračních tendencí v distribuci obyvatelstva existují v postindustriálním období nepochybně rezervy pro koncentraci ekonomiky. To potvrzuje i náš vývoj v transformačním období, kdy

Tab. 2 – Vývoj podílů metropolitních areálů na obyvatelstvu a ekonomice Česka

Metropolitní areál (jádrové město)	Podíl na Česku (%)				Poměr ekonomické a populační velikosti	
	Obyvatelstvo		Ekonomický agregát		1991	2001
	1991	2001	1991	2001		
Praha	13,41	13,18	16,01	23,74	1,19	1,80
České Budějovice	1,68	1,74	1,85	2,06	1,10	1,18
Plzeň	3,04	3,00	3,09	3,14	1,02	1,05
Ústí nad Labem	2,39	2,38	2,59	2,12	1,08	0,89
Liberec	2,40	2,42	2,32	2,32	0,97	0,96
Hradec Králové	1,57	1,57	1,64	1,65	1,04	1,05
Pardubice	1,58	1,57	1,61	1,56	1,02	0,99
Brno	5,29	5,23	5,65	6,00	1,07	1,15
Olomouc	2,17	2,20	2,15	2,08	0,99	0,95
Zlín	1,91	1,91	2,09	2,00	1,09	1,05
Ostrava	8,15	8,04	9,77	7,30	1,20	0,91
Celkem	43,59	43,24	48,77	53,97	1,12	1,25

Poznámky: Metropolitní areály byly vymezeny podle okresů k 1. 3. 2001 (seznam viz poznámka k tab. 1). Jedná se pouze o přibližné vymezení, takže uváděné velikosti a zejména pak kvalitativní (poměr ekonomické a populační velikosti) rozdíly mezi areály mají omezenou vypovídací schopnost. Ekonomický agregát je definován jako součin počtu obsazených pracovních příležitostí a průměrných mezd zaměstnanců.

Prameny: Hampl (2005)

zejména v 90. letech minulého století došlo k dramatickému zvýšení podílu metropolitních areálů na ekonomice (ekonomickém agregátu) státu: ze 49 % na 54 %. Bylo to důsledkem nejen zvýšení koncentrace pracovních příležitostí, ale především přehodnocení ekonomických výstupů v úrovni odvětví i individuálních firem – v souvislosti s proměnou centrálně plánovaného hospodářství na hospodářství tržní (právě proto byl efekt skokovitého typu). Velmi rychlé prohlubování regionálních ekonomických rozdílů v Česku, provázené odpovídající diferenciací v nabídce práce či v mzdové úrovni vytvářelo podmínky pro určité oživení i koncentrace obyvatelstva, byť ve snížené a spíše krátkodobé „postindustriální“ intenzitě. Jak to dokládají údaje v tabulce 2 reálný vývoj byl však jiný. Nízká migrační mobilita pracovní síly, a tedy obyvatelstva vůbec, nadále přetrvávala a prohlubující se disproporce v rozmístění zdrojů a potřeb pracovních sil byly vyrovnávány jen částečně, a to jinými formami prostorové mobility obyvatel – především denní a nedenní dojíždkou za prací a legální i nelegální zahraniční migrací. Důvody tohoto stavu byly dvojího druhu.

Za prvé to byla deformovanost bytového trhu, která vedla k vytvoření dvojího trhu, přičemž neregulovaný trh byl omezený a pro většinu obyvatelstva finančně nedostupný. Za druhé to byla migrační konzervativnost našeho obyvatelstva upevněná v totalitním období sociální nivelizací, která byla dále umocněna převažujícím bydlením ve vlastních rodinných domech představujících nejvýznamnější majetek pro většinu rodin. Dosažitelnost bydlení se tak stala pro obyvatele významnějším lokalizačním faktorem než dosažitelnost atraktivního zaměstnání. Protože ceny bydlení nebo bytové výstavby na ven-

Tab. 3 – Dynamika ekonomického a populačního vývoje a polohová atraktivita metropolitních areálů

Metropolitní areál (jádrové město)	Polohová atraktivita (pořadí)	Dynamika vývoje (Česko = 100)					
		Ekonomický agregát		Obyvatelstvo			
		Index 1991–2001	Pořadí	1991–2001		2001–2008	
				Index	Pořadí	Index	Pořadí
Praha	1	148,3	1	98,3	11	104,9	1
České Budějovice	3	111,3	2	103,5	1	101,7	2
Plzeň	2	101,4	4	98,4	10	100,6	4
Ústí nad Labem	4	81,6	10	99,8	6	100,8	3
Liberec	5	100,0	6	100,6	3	100,5	6
Hradec Králové	6–8	100,4	5	99,8	5	98,6	9
Pardubice	6–8	97,0	7	99,4	7	100,5	5
Brno	6–8	106,3	3	99,0	8	99,6	7
Olomouc	9	96,7	8	101,2	2	99,1	8
Zlín	10	95,8	9	100,0	4	97,3	10
Ostrava	11	74,7	11	98,7	9	97,2	11

Poznámky: Období 1991–2001 se týká okresů ve vymezení k 1.3.2001, období 2001–2008 okresů současných. Údaje k roku 1991 a 2001 jsou z příslušných cenzů, údaje k 1.1.2008 jsou z průběžné statistiky obyvatelstva. Pořadí v polohové atraktivitě zohledňuje jednak hierarchicky vyšší úroveň Prahy a jednak horizontální zonalizaci západo–východní. Bližší vysvětlení viz textová část z poznámky u tab. 1 a 2.

Prameny: Výsledky cenzů 1991 a 2001, průběžná evidence obyvatelstva (k 1.1.2008), ČSÚ, Praha a Hampl (2005).

kově byly a jsou podstatně nižší než ve městech, došlo vedle útlumu migrace i k jejímu přeměrování „proti sídelní hierarchii“.

Teprve opožděně a dosud jen omezeně dochází k zvyšování migrační mobility a k přizpůsobování migračních toků sídelní a regionální hierarchii. Dokládají to údaje v tabulce 3, které umožňují porovnání dynamiky populačního růstu jednotlivých metropolitních areálů v letech 1991–2001 a 2001–2008 a zároveň i dynamiku ekonomického vývoje v období 1991–2001. Tyto charakteristiky doplňují dále informace o korelačních vztazích mezi vývojovými indexy obyvatelstva a ekonomiky a polohovou atraktivitou metropolitních areálů.

Výsledky těchto hodnocení zřetelně potvrzují postupné přizpůsobování populačního vývoje diferenciaci v rozvoji ekonomiky: hodnota koeficientu korelace pořadí v ekonomickém růstu v letech 1991–2001 a v růstu populačním ve stejném období byla $-0,145$, ale v růstu populačním v letech 2001–2008 již $+0,609$! To současně dokládá zhruba 10–15leté zpoždování tendencí v územní diferenciaci obyvatelstva za změnami diferenciaci ekonomické. Tyto závěry nelze však ověřit, resp. podpořit obdobným srovnáním s ekonomickým vývojem metropolitních areálů po roce 2001 v důsledku absence potřebných údajů. Jak to ale dokládá studie Blažka a Csanka (2007) byla výrazná přeměna regionální diferenciaci ekonomiky v Česku v rozhodující míře realizována právě v poslední dekádě minulého století a v posledních letech je již divergenční orientace změn postupně ukončována. V tomto smyslu je oprávněné považovat vývoj územní distribuce i dynamiky ekonomiky v letech 1991–2001 za určující i pro prvá desetiletí nového století.

Tab. 4 – Párové korelace pořadí mezi vybranými charakteristikami růstové dynamiky 11 metropolitních areálů

Charakteristiky	1	2	3	4
	Polohová atraktivita	Ekonomický růst 1991-2001	Populační růst 1991-2001	Populační růst 2001-2008
1	1	0,709	-0,227	0,927
2	0,709	1	-0,145	0,609
3	-0,227	-0,145	1	-0,145
4	0,927	0,609	-0,145	1

Poznámky: **0,927** – hodnoty Spearmanova koeficientu korelace pořadí splňující testovací charakteristiky pro zamítnutí nulové hypotézy s 99% mírou spolehlivosti a 0,609 hodnoty splňující tyto charakteristiky s 95% mírou spolehlivosti. Ostatní poznámky a prameny viz tab. 3.

Vedle tří charakteristik reálného vývoje je v tabulce 3 sledována i „polohová atraktivita“, která je chápána i jako ukazatel rozvojových předpokladů. Stanovené pořadí vychází na jedné straně z rozdílů v růstové dynamice jednotlivých metropolitních areálů a na straně druhé z dřívějšího určení hlavních geografických faktorů podmiňujících diferenciaci v transformační úspěšnosti. V prvé řadě tedy z regionální/sídelní hierarchie (vertikální polohy) a dále z makropolohové exponovanosti uspořádané ve smyslu západo (ZJZ) – východního (VSV) gradientu (horizontální polohy) – podrobněji viz Hampl (2005). Z těchto hledisek je možno vyčleňovat jako nejatraktivnější hierarchicky nejvyšší areál pražský, z ostatních areálů pak čtyři areály „západní“, čtyři areály „střední“ a dva areály „východní“. K areálům západním náleží jednotky Českých Budějovic, Plzně, Ústí nad Labem a Liberce, k areálům východním pak jednotky Ostravy a Zlína (viz i pořadí v polohové atraktivitě uvedené v tabulce 3). Vysoké hodnoty koeficientů pořadí mezi polohovou atraktivitou na jedné straně a ekonomickým rozvojem (1991–2001) i pozdějším populačním růstem (2001–2008) na straně druhé dokládají jak oprávněnost stanoveného pořadí podle charakteristiky polohy, tak i integrální povahu takto vyjádřené diferenciaci metropolitních areálů. Jedná se ovšem o generalizované zachycení této diferenciaci, které má tudíž pouze rámcovou platnost a nevyklučuje individuální „poruchy“ – významnějším případem tohoto druhu byl však pouze nepříznivý ekonomický vývoj ústeckého areálu v 90. letech minulého století (problém všech pánevních prostorů s orientací na těžký průmysl). Uvedené rozlišení metropolitních areálů neodráží pouze diferenciaci v současném růstu populace, resp. ekonomiky, nýbrž i diferencovaný nástup „obratů“ v tendencích populačního vývoje. V tomto smyslu je možno chápat výše uvedené rozlišení areálů i jako (předběžné) schéma pro orientaci difuzních procesů, pro orientaci geografického šíření rozvojových, kvalitativně nových, tendencí. V úrovni metropolitních areálů se vlastně jedná o kombinaci hierarchické (extrém Prahy) a sousedské (převládající) difuze. Zároveň platí, že z pohledu celé sídelní hierarchie dochází k obratu v orientaci migračních toků zatím pouze na hierarchicky nejvyšších úrovních, i když určité náznaky zlepšování migračního salda u středních měst lze již rovněž zaznamenat – viz výsledky aktuálních analýz (Bartoňová 2007). Vzhledem k intenzivnímu propojování měst a jejich zázemí a rostoucí prostorové mobilitě (především dojížďkové) obyvatelstva je však vhodnější posuzovat migrační změny spíše v měřítku mikroregionálním než lokálním (podle obcí).

Populační růst metropolitních areálů: klíčová úloha zahraniční migrace

Zlepšení populačního vývoje metropolitních areálů v novém století se projevovalo jak zvýšením růstové dynamiky v zázemí velkých měst, tak i změnou vývoje v těchto městech samotných a to buď nástupem růstu (především případ Prahy) nebo alespoň snížením úbytků jejich obyvatelstva. Všeobecně tedy dochází k pozitivním posunům, byť v diferencované podobě, která má v podstatě formu geografické difuze v souladu se schématem popsáním v předchozí části (viz tab. 5).

Tyto posuny v orientaci tendencí vývoje územní distribuce obyvatelstva jsou pochopitelně bezprostředně spojeny s postupným rozvojem bytové výstavby, a to speciálně ve velkých centrech a v jejich zázemí. Zejména to platí pro hierarchicky nejvyšší jednotku – Prahu a její zázemí (viz tab. 6). Je to nepochybně důsledek zlepšování podmínek pro dostupnost bydlení (hypotéky apod.) i zvyšování sociální úrovně (včetně koupěschopnosti) obyvatelstva, a to zvláště v metropolitních prostorech. Tyto změny se nutně promítly i do růstu migrační mobility obyvatelstva: objem meziokresní migrace dosáhl minima v roce 1996 (86 tisíc), do roku 2001 se mírně zvýšil na 91 tisíc a v dalších letech již výrazněji rostl – přes 107 tisíc v roce 2006. Při podchycení později evidovaných a do statistiky zahrnovaných cizinců (s trvalým nebo dlouhodobým pobytem, ale bez českého občanství) byl ovšem nárůst objemů meziokresní migrace vyš-

Tab. 5 – Vývoj obyvatelstva metropolitních areálů podle polohových kategorií (1991–2008)

Metropolitní areály	Počet obyvatel v tis.			Index vývoje obyvatelstva	
	1991	2001	2008	2008/1991	2008/2001
Pražský	1 390,4	1 357,1	1 445,2	103,9	106,5
Jádro	1 214,2	1 169,1	1 212,1	99,8	103,7
Zázemí	176,2	188,0	233,1	132,3	124,0
4 Západní areály	985,3	980,3	1 003,2	101,8	102,3
Jádra	470,4	458,0	455,0	96,7	99,3
Zázemí	514,9	522,3	548,2	106,5	105,0
4 Centrální areály	1 121,0	1 109,0	1 120,1	99,9	101,0
Jádra	685,6	666,8	652,4	95,2	97,8
Zázemí	435,4	442,2	467,7	107,4	105,8
2 Východní areály	1 047,2	1 029,6	1 015,6	97,0	98,6
Jádro	410,5	397,6	386,4	94,1	97,2
Zázemí	636,7	632,0	629,2	98,8	99,6
Celkem 11 areálů	4 543,9	4 476,0	4 584,0	100,9	102,4
Jádro	2 780,7	2 691,5	2 705,9	97,3	100,5
Zázemí	1 763,2	1 784,5	1 878,1	106,5	105,2

Poznámky: Specifikace polohových kategorií viz textová část. Jsou sledovány okresy a jádra v jejich současném vymezení.

Prameny: Výsledky cenů 1991 a 2001 a průběžná evidence obyvatelstva (k 1. 1. 2008), ČSÚ, Praha.

Tab. 6 – Vývoj a územní distribuce bytové výstavby (2001–2008)

Rok	Počet dokončených bytů					Podíl na Česku (%) Metropolitní areály	
	Česko	Metro- politní areály	Pražský metropolitní areál			Celkem	Pražský
			Celkem	Praha	Zázemí		
2001	24 758	11 704	4 271	3 210	1 061	47,3	17,3
2002	27 291	12 975	5 406	3 950	1 456	47,5	19,8
2003	27 127	13 848	6 343	4 415	1 928	51,0	23,4
2004	32 268	17 751	9 205	5 924	3 281	55,0	28,5
2005	32 863	17 875	9 440	6 564	2 876	54,4	28,7
2006	30 190	16 785	8 131	5 186	2 945	55,6	26,9
2007	41 649	24 958	13 626	9 422	4 204	59,9	32,7

Pramen: Průběžná evidence bytové výstavby, ČSÚ, Praha

Tab. 7 – Populační změny a jejich struktura v metropolitních areálech v letech 2002–2006

Metropolitní areály	Přírůstek (úbytek) obyvatelstva za pětileté období				
	Celkem	Přirozenou měnou	Migrací celkem	Vnitřní migrací	Zahraniční migrací
Pražský	59 229	-8 232	67 461	21 269	46 192
4 západní	14 416	-2 797	17 213	4 048	13 165
4 centrální	2 994	-3 710	6 704	-4 763	11 467
2 východní	-11 258	-5 346	-5 912	-11 817	5 905
Celkem	65 381	-20 085	85 466	8 737	76 729

Pramen: Průběžná evidence obyvatelstva (1. 1. 2002–31. 12. 2006), ČSÚ, Praha

ší: cca 125 tisíc v roce 2006. I tak byl tento objem nižší než ve druhé polovině 80. let minulého století (v roce 1986 přes 136 tisíc).

Přestože uváděné charakteristiky rámcově postihují aktuální změny ve vývoji územní distribuce obyvatelstva i obrat v populačních tendencích metropolitních areálů, podstata těchto změn není dostatečně zřejmá. Ta odpovídá v prvé řadě zvýšení intenzity zahraniční imigrace a jejímu územnímu směřování, která se jednoznačně přizpůsobuje sídelní a regionální hierarchii (viz i Drbohlav, Čermák 1998). Důkazem jsou údaje prezentované v tabulce 7 pro pětileté období 2002–2006. Populační zisky metropolitních areálů v důsledku mezinárodní migrace převýšily celkový přírůstek obyvatelstva těchto areálů a představovaly 90 % jejich celkového migračního přírůstku (přirozenou měnou ubylo přes 20 tisíc obyvatel). Dynamika populačního růstu se sice v současnosti rok od roku zvyšuje, avšak klíčová úloha zahraniční migrace je nadále zachována: v roce 2007 tvořila 89 % celkového migračního salda. V důsledku pozitivní změny v přirozené reprodukci obyvatelstva (přírůstek téměř o 5 tisíc obyvatel) se ovšem podíl salda zahraniční migrace na celkovém růstu snížil na 82 %. Také rozdíly mezi areály byly v roce 2007 obdobného typu jako v období 2002–2006, byť při výrazném zvýšení populačního růstu: přírůstek obyvatelstva v metropolitních areálech v roce 2007 (57,4 tisíc) byl jen o něco nižší než přírůstek za celé předchozí pětileté období (65,4 tisíc). Nadále však přetrvává

malá významnost vnitrostátní migrace pro růst metropolitních prostorů – cca 10 % celkového přírůstku v roce 2007, přičemž většina areálů měla saldo záporné (pozitivní saldo měly areály pražský, českobudějovický, plzeňský a pardubický).

Z uvedených skutečností vyplývá, že navzdory zvyšování bytové výstavby a částečně i migrační mobility obyvatelstva zůstává mobilita „české“ pracovní síly na nízké úrovni – pochopitelně jen v případě trvalého přestěhování. Tento závěr dále podporují hlubší analýzy vnitřního stěhování, při kterých je možno specifikovat migraci osob bez českého občanství s trvalým nebo dlouhodobým pobytem. Extrémním příkladem diferencovaného migračního chování českých občanů a zde již žijících cizinců je příslušná bilance samotné Prahy. V letech 2003–2007 mělo hlavní město u celkové vnitrostátní migrace saldo –3 991, ztráta migrací českých občanů byla však podstatně vyšší (–22 746) a nebyla vyrovnána ani vysokým migračním přírůstkem v Česku žijících cizinců (+18 755). Přírůstek zahraniční migrací byl ovšem ve stejném období významnější a dosáhl skoro 60 tisíc (58 786). Migrační chování samotných českých občanů je pochopitelně diferencované jak z pohledu věkové struktury, tak z pohledu vzdělanostní struktury obyvatelstva. Všeobecně zde platí, že mladší věkové skupiny ekonomicky aktivního obyvatelstva a skupiny obyvatelstva s vyšším vzděláním jsou výrazně motivovány atraktivitou pracovních příležitostí (nejen úroveň mezd, ale i zajímavost práce) a jejich migrační chování se proto přizpůsobuje regionální/sídelní hierarchii, event. i makropolitní exponovanosti. Ilustruje to i rozdílnost bilance vnitrostátní migrace Prahy a jejího zázemí od 90. let minulého století. Zatímco metropolitní zázemí vykazuje kladná salda ve všech věkových i vzdělanostních kategoriích, samotná Praha pouze u kategorie obyvatel ve věku 15–34 let a u obyvatel s vysokoškolským vzděláním. Za celý pražský metropolitní areál jsou pak kladná salda u kategorie 15–44letých a u kategorie vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných (pro obyvatele se středoškolským vzděláním bez maturity to platí až od roku 2001).

Dynamika suburbanizace se zvyšuje

V souladu s celkovým i růstovými trendy metropolitních areálů se také s určitým zpožděním rozvíjely suburbanizační procesy. Přestože byl populační růst v metropolitních zázemích nastartován již v první polovině 90. let minulého století, byla jeho intenzita poměrně nízká. I v tomto případě se projevil obecné problémy ve sféře bytové výstavby a zároveň výchozí omezenost finančních zdrojů obyvatelstva, a to i u postupně se formující střední třídy, resp. vyšší střední třídy. Růst obyvatelstva v zázemí metropolí se ovšem zrychleně zvyšoval: v letech 2004–2006 byl zde již přírůstek obyvatel řádově vyšší, tj. zhruba desetinásobný, než v letech 1992–1994. Poměrně stabilní byla struktura tohoto růstu, tj. v první řadě dominance podílu jádra na migračních ziscích zázemí – zhruba v rozmezí 60–80 %. Tento podíl se poněkud zvyšoval do roku 2000 a posléze opět mírně klesal, ale výraznější změny dosud nenastaly. Také objem těchto migračních zisků rostl téměř stejným tempem jako celkové přírůstky obyvatelstva metropolitních zázemí: zhruba devítinásobek v letech 2004–2006 proti létům 1992–1994 (viz tab. 8). I v případě metropolitních zázemí však platí, že zahraniční migrace je významnější než vnitřní stěhování (po vyloučení zisků vůči jádru), byl je jeho saldo již kladné. Je ovšem oprávněné předpokládat do blízké budoucnosti alespoň mírné zvyšování migračních zisků metropolitních zázemí z ostatních území Česka v souvislosti s růstem životní

Tab. 8 – Zvyšování dynamiky sídelní suburbanizace (1992–2006)

Období	Růst obyvatelstva v metropolitních zázemích											
	Celkem		Migrační saldo								Podíl jádra na celkovém migračním zisku (%)	
			Celkem		Vůči jádru		Vůči ostatnímu Česku		Vůči zahraničí			
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
1992–94	5 873	2 544	6 253	5 550	4 022	3 241	-1 566	196	3 797	2 113	64,3	58,4
1995–97	3 826	5 469	15 212	14 795	10 514	9 616	-808	1 122	5 526	4 057	69,1	65,0
1998–00	14 526	17 559	24 178	25 131	19 506	18 649	-278	2 475	4 950	4 007	80,7	74,2
2001–03	22 596	25 476	31 300	31 547	24 216	22 922	1 586	4 499	5 498	4 126	77,4	72,7
2004–06	43 587	44 812	44 535	44 090	31 293	29 156	155	4 122	13 087	10 812	70,3	66,1

Prameny: Průběžná statistika obyvatelstva, ČSÚ, Praha

Poznámky: a – 11 metropolitních zázemí; b – 9 metropolitních zázemí (bez ostravského a zlínského)

úrovně a postupnou generačně podmíněnou změnou migračního chování obyvatelstva. Naopak podíl zisků z jádrových měst bude spíše klesat v důsledku reurbanizačních tendencí i formování bariér suburbanizace samotné – zpoždování výstavby potřebné infrastruktury, zvláště infrastruktury sociální, zesilování sociální polarizace v růstových obcích aj. (Ouředníček 2003; Ouředníček, ed. 2006). Celkově je konečně vhodné konstatovat, že výsledky empirických analýz probíhajících suburbanizačních procesů v Česku v podstatě potvrzují teoretické představy Zelinského (1971) o vývojových přechodech prostorové mobility obyvatelstva, a to speciálně organizace migračních procesů.

Také v případě suburbanizačních tendencí existuje v souboru metropolitních areálů značná individuální variabilita, a to jak v jejich dynamice, tak i v jejich časovém nástupu a rozvoji. Generalizované postižení této variability opětovně umožňuje dříve charakterizované schéma „difuze metropolizace“. Drobné nesoulady s tímto schématem představují areály pardubický (je spíše západního typu) a olomoucký (přechod mezi typy středním a východním). Základní charakteristiky podává tabulka 9, byť se jedná o absolutní, a nikoliv o relativizované charakteristiky populačních přírůstků. Vzhledem k obdobné

Tab. 9 – Změny dynamiky suburbanizace podle kategorií metropolitních areálů

Metropolitní zázemí	Růst obyvatelstva v metropolitních zázemích						
	Celkem		Migrací		Migrací s jádrem		
	1995–2000	2001–2006	1995–2000	2001–2006	1995–2000	2001–2006	Index (2001–2006) / (1995–2000)
Prahy	8 325	34 251	12 013	33 460	11 598	23 274	200,7
Západních center	9 133	18 446	17 174	22 958	8 659	13 904	160,6
Středních center	5 570	17 791	10 739	19 419	8 008	14 896	186,0
Východních center	-4 676	-4 105	-536	198	1 755	3 431	195,5

Prameny: viz tab. 8

Tab. 10 – Vývoj obyvatelstva a ekonomiky v jádrech a zázemích metropolitních areálů Prahy, Plzně, a Brna (1991–2001)

Jednotka	Index vývoje v letech 1991–2001 (Česko = 100)		
	Obyvatelstvo	Pracovní příležitosti	Ekonomický agregát
Praha	97,0	113,9	148,2
zázemí	107,8	131,8	147,3
Plzeň	96,2	99,8	101,3
zázemí	101,2	103,1	100,5
Brno	97,6	104,3	107,5
zázemí	102,6	103,1	100,8

Pramen: Hampl, 2005

populační velikosti všech čtyř sledovaných kategorií metropolitních areálů (viz tab. 5) není však zmíněná relativizace nutná. Hlavní rozdíly se týkají objemů celkových i migračních přírůstků, ale také objemů migračních zisků zázemí vůči jádru. Výrazné jsou ovšem difference pouze mezi pražským metropolitním areálem (pozitivní extrém) a areály ostravským a zlínským (negativní extrém). Rozdíl mezi západními a středními areály je malý a postupně se snižuje. Tendence k růstu migračních zisků v zázemí vůči jádrovým centrům jsou však u všech sledovaných kategorií obdobné.

Zatímco o změnách v územní distribuci bydlení poskytuje naše statistika dostatek informací, jsou údaje ekonomické povahy zcela nedostatečné. Přesto je možné uskutečnit alespoň dílčí porovnání vývoje zázemí a jader u tří metropolitních areálů v letech 1991–2001. Jedná se o areály, jejichž jádra jsou totožná s okresy a u nichž lze hodnotit vývoj pracovních příležitostí i ekonomiky odděleně pro centra i zázemí (viz tab. 10).

Z příslušných porovnání vyplývá, že již v 90. letech minulého století byl v metropolitních zázemích – v relaci k průměrům Česka – populační, pracovní i ekonomický vývoj souběžný a růstově orientovaný. V případě pražského areálu byl dokonce relativní růst pracovních příležitostí v zázemí výrazně vyšší než v samotné Praze. V tomto smyslu je oprávněné hovořit na jedné straně o určitém zpoždování, resp. pomalém nástupu rezidenční suburbanizace a na straně druhé o raném nástupu suburbanizace ekonomické.

Závěry

Zásadní společenské změny politického a ekonomického uspořádání české společnosti po roce 1989 se projeví ve všech společenských sférách včetně sociogeografické organizace. Všeobecně se prosazovaly selektivní/diferenciační tendence, a to v kvalitativně nových formách. Dynamika a hloubka změn byla však v jednotlivých subsystémech společnosti rozdílná. Principiální transformace se týkala v prvé řadě politických a ekonomických poměrů, omezeněji a zprostředkovaně pak i poměrů sociokulturních. Samotná geografická organizace společnosti byla transformací ovlivněna patrně nejméně, ale nikoliv nevýznamně. Již v průběhu 90. let minulého století proběhly rozsáhlé procesy regionální redistribuce ekonomiky, které následně podmínily i územní rozdíly v životní úrovni obyvatelstva. Výrazné změny v rozmístění pracovních příležitostí

ností a v úrovni mezd nebyly však provázeny obdobnými změnami v rozmístění obyvatelstva, a to po dobu zhruba 10–15 let. Příčiny spočívaly v deformaci bytových poměrů, v přetrvávání migrační konzervativnosti obyvatelstva i ve vázanosti na vlastnictví rodinných domů jeho velké části. Důsledkem bylo prohloubení územních disproporcí mezi potřebami a zdroji pracovních sil a vytvoření značných regionálních rozdílů v úrovni nezaměstnanosti. Tento nesoulad byl částečně vyrovnáván jinými procesy, zejména denní a nedenní dojížděnkou za prací, resp. i přechodnou migrací a postupně stále více migrací zahraniční. Právě zahraniční migrace přispěla rozhodující měrou i k „obratu“ ve vývoji územní distribuce obyvatelstva a zajistila mírný růst, resp. zvyšování podílu metropolitních areálů na obyvatelstvu státu – snižování tohoto podílu od počátku 90. let až do roku 2002 bylo vyrovnáno k roku 2007. Určité změny v orientaci vnitrostátní migrace se sice rovněž začínají projevovat (zejména růst bytové výstavby i zvýšení migrační mobility) jsou však zatím velmi pomalé a pro vývoj metropolitních areálů nevýznamné. Omezená mobilita pracovní síly je proto nadále nepříznivou ekonomickou skutečností, přičemž se její aktuální (a negativní) význam v současném hospodářsky příznivém období zvyšuje.

Zpoždění vývoje rozmístění obyvatelstva za vývojem rozmístění ekonomiky se projevuje velmi diferencovaně. Tato diferenciací v podstatě odpovídá šíření progresivních změn, a tedy geografické difuzi podmíněné jak hierarchickými, tak i sousedskými (makropolohovými) rozdíly jednotek, v tomto případě metropolitních areálů. V podmínkách Česka dochází v tomto smyslu k souladu rozdílů v ekonomické úspěšnosti metropolitních areálů (především v letech 1991–2001) a „následujících“ změnách v jejich populačním růstu (2001–2008). Nejvyšší dynamiku i časový předstih obratu v populačním vývoji vykazuje pražský – hierarchicky nejvyšší – areál, který následují areály podle polohových zón západní – střední – východní. Rozdíly se týkají nástupu růstové dynamiky, ale zejména její úrovně, ať již se jedná o míru relativního populačního růstu, tak i o míru přírůstků migračních. Společným znakem všech kategorií je ovšem dominantní význam přírůstku zahraniční migrací – v úrovni celkových změn – a dominantní úloha migračních zisků zázemí z vlastního jádra v úrovni změn v rámci metropolitních areálů samotných.

Aktuální tendence v populačním vývoji metropolitních areálů je nezbytné posuzovat i v kontextu dlouhodobých procesů územní distribuce – tj. především územní koncentrace – obyvatelstva. V tomto smyslu je oprávněné hodnotit dekoncentrační a následně koncentrační orientaci změn v transformačním období jen jako dílčí a spíše krátkodobé tendence změn. V porovnání s rozsahem přesunů obyvatelstva v industriálním období jsou současné změny řádově nižší a jejich význam je převážně omezen na redistribuci obyvatelstva v rámci metropolitních areálů. Po klasické urbanizaci tedy nastupuje fáze metropolizace (zahrnující i suburbanizaci), která je spojena s rozvojem postindustriálních forem vývoje, se změnami kvalitativní diferenciací a vztahové organizace. Možnosti další územní koncentrace obyvatelstva jsou tudíž velmi omezené a v podstatě i nevýznamné a mohou mít jen „doprovodnou úlohu“ z hlediska potřeb ekonomického rozvoje. Migrace obyvatelstva tak ztrácí někdejší – převážně polarizační – funkci a nabývá funkci převážně integrační (propojovací). V tomto smyslu se také mění její význam a směrová orientace. Zjednodušeně to znamená, že dochází ke ztrátě významu „celkových migračních sald“ a jednosměrné/koncentrační orientace, ale že zůstává zachován význam specifických migračních sald (podle věkových a socioprofesionálních kategorií) a vícesměrné orientace. Spolu s rozvojem dalších forem prostorové mobility obyvatelstva je i migrační mobilita pracovních sil jednou z důležitých podmínek úspěšného

ekonomického i celospolečenského rozvoje. A právě z těchto hledisek jsou aktuální poměry v Česku stále nepříznivé a jejich zlepšování je velmi pomalé. Je proto pravděpodobné, že disproporce v územním rozložení potřeb a zdrojů pracovních sil a s tím související diferenciací v nezaměstnanosti i příjmech obyvatelstva, budou v perspektivě sníženy spíše díky geografické difuzi ekonomického růstu, díky brzkému přechodu z divergenční do konvergenční fáze regionálního rozvojového cyklu na celostátní úrovni (ve smyslu představ Friedmanna 1966).

Literatura:

- BARTOŇOVÁ, D. (2007): Migrace. In: Fialová, L. (ed.): Populační vývoj České republiky 2001–2006. Univerzita Karlova, PŘF, Katedra demografie a geodemografie, Praha, s. 57–62.
- BERG, L. van den, DREWETT, R., KLAASSEN, L. H., ROSSI, A., VIJVERBERG, C. H. T. (1982): A study of Growth and Decline. Urban Europe, 1. Pergamon Press, Oxford, 162 s.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, klasifikace). Karolinum, Praha, 211 s.
- ČERMÁK, Z. (2001): Vývoj migrační mobility v devadesátých letech v České republice. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova, PŘF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 87–98.
- DRBOHLAV, D. (2001): Mezinárodní migrace v České republice v kontextu evropských integračních procesů. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova, PŘF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 99–126.
- DRBOHLAV, D., ČERMÁK, Z. (1998): International migrants in Central European cities. In: Enyedi, G. (ed.): Social Change and Urban Restructuring in Central Europe. Akadémiai Kiadó, Budapest, s. 87–108.
- FRIEDMANN, J. (1966): Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela. M. I. T. Press, Cambridge, 279 s.
- HAMPL, M. (1999): Alternatives and problems of regulations in the development of geographical organization of society. In: Hampl, M. et al.: Geography of Societal Transformation in the Czech Republic. Charles University, Faculty of Science, Prague, s. 101–128.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova, PŘF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 147 s.
- CHAMPION, T. (2001): Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization. In: Paddison, R. (ed.): Handbook of Urban Studies. Sage Publications, London, s. 143–161.
- CHLAD, M. (1998): Regionalizace hrubého domácího produktu v České republice. Statistika 35, č. 6, s. 257–269.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis 39, č. 2, s. 235–253.
- OUŘEDNÍČEK, M., ed. (2006): Sociální geografie pražského městského regionu. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 159 s.
- ZELINSKY, W. (1971): The hypothesis of the mobility transition. Ekistics, 32, č. 192, s. 337–347.

S u m m a r y

CONTEMPORARY TENDENCIES OF POPULATION DEVELOPMENT OF METROPOLITAN AREAS IN CZECHIA: IS AN IMPORTANT TURN COMING?

Fundamental changes in the political and economic organization of the Czech society after 1989 occurred in all societal spheres including socio-geographical organization. Selective/differentiation tendencies generally prevailed, mainly in qualitatively new forms. Geo-

graphical organization of the society itself was influenced by transformation probably the least, but still not insignificantly. As soon as in the 1990s, important processes of regional redistribution in economic activities were accomplished and they consequently conditioned territorial differences in the living standard of population. Prominent changes in distribution of jobs and differentiation of wages were not accompanied, though, by similar changes in distribution of population during approximately the first 10–15 years of transition. The reasons can be found in deformation of housing situation, in preservation of a conservative attitude of population to its migration and in the fact that a great part of people own their family houses. As a result, the territorial disproportion between labour force availability and the demand for it has deepened and significant regional differences in the rate of unemployment have emerged. This mismatch was partly solved by other processes, especially by daily and non-daily commuting or by temporary migration and, gradually, more and more by international migration. It was just the international migration which contributed in the decisive way to a “turn” in the development of territorial distribution of population and ensured a mild growth or increase of the share of the metropolitan areas population – the decrease of this share from the beginning of the 1990s until 2002 ceased in 2007. Despite the fact that some changes in the orientation of internal migration have appeared (increase of housing construction and of migration mobility), but they are for the present very slow and insignificant for the development of metropolitan areas. A limited mobility of labour force continues to be a hindrance to economic development and its actual relevance even increases in the present period of economic growth.

The fact that the development of population distribution is lagging behind the development of distribution of economic activities is manifested in a highly differentiated way. This differentiation essentially corresponds to spreading of progressive changes in the form of geographical diffusion conditioned both by hierarchical and macro-positional differences among the metropolitan areas. In Czechia, the differences in level of economical success of metropolitan areas (especially in 1991–2001) and “consequent changes” in their population growth (2001–2008) are coming into accord. The highest dynamics and chronological advance of this turn in population development can be seen in Prague – hierarchically the highest – metropolitan area, followed by other areas according to their geographic position in the direction western – central – eastern regions. The differences apply to the timing of the beginning of the growth, but especially to its level as regards both the degree of the relative population growth and the degree of migration increases. Common features of all categories can be found in the dominant position of the international migration increase at the level of total changes and in the dominant role of migration gains of the hinterlands due to the out-migration from the core.

Current tendencies in the population development of metropolitan areas must be necessarily viewed also in the context of long-term processes of territorial distribution – i.e. especially territorial concentration – of the population. In this sense, we can evaluate deconcentration and consequently concentration orientation of changes in the transformation period as only partial and rather short-term changes. When compared to the extent of changes in the industrial period, current changes are of lower order and their importance is mostly limited to the population redistribution within metropolitan areas. After a classical urbanization, the stage of metropolization (including also suburbanization) begins, which is connected with the advancement of post-industrial forms of development, with changes of qualitative differentiation and of organization of relations and contacts. Possibilities of further territorial concentration of population are therefore very limited and in fact also unimportant and they can play only a “supporting role” from the economic development point of view.

Pracoviště autorů: Z. Čermák a M. Hampl: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: mak@natur.cuni.cz. J. Müller: URS PRAHA, a. s., Pražská 18, 102 00 Praha 10; e-mail: mueller@urspraha.cz.

Do redakce došlo 25. 8. 2008